



BIWAK

**BIULETYN KLUBU PRZODOWNIKÓW TURYSTYKI PIESZEJ
IM. ANIELI MICHAŁSKIEJ**

NR 9

WRZESIEŃ 2019



**WYDANIE SPECJALNE W OSIEMDZIESIĄTA
ROCZNICĘ OBRONY WARSZAWY**

1939-2019

BIWAK

BIULETYN KLUBU PRZODOWNIKÓW TURYSTYKI PIESZEJ
ANIELI MICHAŁSKIEJ

IM.

NR 9 SIERPIEŃ 2019



WYDANIE SPECJALNE

SPIS TREŚCI

**KRZYŻ VIRTUTI MILITARI DLA WARSZAWY OSIEMDZIESIĄTA
ROCZNICA OBRONY STOLICY W 1939 ROKU.**

Majdewicz

Włodzimierz

PIĘCIUSET WALECZNYCH

Włodzimierz Majdewicz

O ODZNACE „WARSZAWA WRZESIEŃ 1939”

Jerzy Pamrow

"WARSZAWA - WRZESIEŃ 1939"

Odnaka Turystyczno- Krajoznawcza PTTK

Regulamin

SZUFLADA KOLEKCJONERA

Rocznice września 1939 w odznakach PTTK

Redakcja Krzysztof Zaráński
Opracowanie graficzne Włodzimierz Majdewicz

KRZYŻ VIRTUTI MILITARI DLA WARSZAWY

OSIEMDZIESIĄTA ROCZNICA OBRONY STOLICY WE WRZŚNIU 1939 ROKU

Order Wojenny Virtuti Militari jest najwyższym polskim odznaczeniem wojskowym, nadawanym za wybitne męstwo okazane na polu walki. Order ustanowiony został w roku 1792 przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Zniesiony przez cara Mikołaja I. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku przywrócony przez [Sejm Ustawodawczy](#) RP na mocy Ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 roku.

Osiemdziesiąt lat temu, w dniu 9 listopada 1939 roku w Paryżu, Naczelnny Wódz generał dywizji Władysław Sikorski nadał Warszawie za obronę we wrześniu 1939 roku Krzyż Virtuti Militari. W rozkazie gen. Sikorskiego o przyznaniu odznaczenia znalazły się słowa:

W uznaniu bohaterskiego, wytrwałego męstwa dowiedzonego przez ludność stołecznego miasta Warszawy w obronie przeciw najazdowi niemieckiemu, w zgodzie z uchwałą Rady Ministrów R. P. z dnia 9 X 1939 r. (...) nadaję Krzyż Srebrny Orderu Wojennego „Virtuti Militari” V klasy miastu stołecznemu Warszawie.

28 września 1939, po dwudziestu dniach bohaterskiej obrony, skapitulowała stolica Polski. Naloty lotnicze na Warszawę trwały od **1 września** 1939 roku. Luftwaffe zbombardowała warszawską gazownię, elektrownię i Stację Filtrów. Celem bombardowania były również duże skupiska ludzkie, gęsta zabudowa mieszkalna, obiekty kulturalne, szkoły i szpitale. Brak wody, żywności i amunicji, ciężkie i wciąż pogarszające położenie ludności cywilnej zmusiły dowództwo obrony Warszawy do zaprzestania dalszego oporu i podjęcia rozmów o kapitulacji Warszawy.

Straty ludności wyniosły około 25 000 zabitych i około 50 000 rannych, wojska 6 000 zabitych i 16 000 rannych. Zniszczeniu uległo około 12% budynków w tym obiekty zabytkowe, znaczna część dzieł sztuki, zbiorów kultury oraz archiwaliów.

Do niewoli niemieckiej dostało się ok. 120-140 tys. polskich żołnierzy walczących w obronie Warszawy.

Odznaczenie Warszawy był to hołdem dla żołnierzy i osób walczących ze skutkami niemieckich nalotów i ostrzału artyleryjskiego, Straży Obywatelskiej, Straży Ogniowej, dla batalionów ochotniczych, członków Obrony Przeciwlotniczej, harcerek, harcerzy, tramwajarzy kolejarzy i wszystkich spontanicznie uczestniczących w obronie miasta jego mieszkańców.

Zarządzeniem naczelnego wodza do obowiązującego od 1938 roku do Herbu Wielkiego wykonanego według projektu Feliksa Szczęsnego Kwarty¹ dodano Order Wojenny Virtuti Militari.



Herbem Wielkim Miasta Stołecznego Warszawy jest Syrena w polu czerwonym, zwrócona w prawo z szablą wzniesioną w ręce prawej, z tarczą okrągłą w ręce lewej. Barwy ciała i rybiego ogona Syreny są naturalne, włosy złote, szabla i tarcza złote. Nad tarczą herbową korona królewska złota. Poniżej tarczy herbowej dwie gałęzie laurowe z zawieszonym na nich, na wstędze, Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari V klasy. Na wstędze spływającej spod korony wieńczącej tarczę herbową umieszczona jest dewiza herbowa semper invicta (zawsze niezwyciężona).

Przedwojenna wersja herbu Warszawy obowiązywała do 1967 roku. W ogłoszonym wówczas konkursie na współczesny herb miasta zwyciężył projekt Leona Urbańskiego².

¹ Feliks Szczęśny Kwarta (1894-1980) Studiował na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie; żołnierz I Brygady Legionów. Od roku 1937 pełnił funkcję wice przewodniczącego Oddziału Warszawskiego Związku Polskich Artystów Plastyków. Uczestniczył w obronie Warszawy. W latach 1939-44 działał w strukturach Kedywu Komendy Głównej Armii Krajowej. W Powstaniu Warszawskim w sztabie zgrupowania AK "Bartkiewicz". Po upadku Powstania więziony w obozie Bergen-Belsen. Po wojnie zamieszkał w Wielkiej Brytanii. Zmarł w Londynie, pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

² Leon Urbański (1926-1998) artysta grafik i typograf. Zaprojektował około 250 książek, 5000 druków ulotnych, pozycji bibliofilskich, i ponad sto różnorodnych znaków graficznych. W latach 1978-1983 wykładał na wydziale Grafiki Akademii Sztuk

Artysta przedstawił dwie wersje herbu, uroczystą zwieńczoną koroną i skromniejszą pozbawioną korony na użytek codzienny.

Całkowicie metamorfozie uległa wtedy syrena, przybierając postać współczesnej młodej kobiety z rybim ogonem.



Herb Warszawy z 1967 r. według projektu Leona Urbańskiego

W siedemdziesiątą rocznicę bitwy warszawskiej z 1920 roku, na uroczystej sesji Rady Warszawy, która odbyła się w dniu 15 sierpnia 1990 roku przywrócony został herb miasta według wzoru z 1938 roku, z królewską koroną wieńczącą tarczę herbową.

Jednak dopiero po sześciu latach w 1996 r. odbyła się dekoracja sztandaru stolicy orderem Virtuti Militari, lecz Herb Wielki Warszawy wciąż był jego pozbawiony.

W roku 1999 były prezydent RP na uchodźstwie Ryszard Kaczorowski, zwrócił się do władz Warszawy z sugestią, wprowadzenia do herbu przysługującej miastu od 9 listopada 1939 roku odznaki Orderu Virtuti Militari. Jednak radni odrzucili tę propozycję, stwierdzając, że mieszkańcy Warszawy są przyzwyczajeni do obecnego herbu, a umieszczenie w nim odznaki orderu może być powodem kłótni i zatargów politycznych. Po pięciu latach 29 lipca 2004 r. z inicjatywy Lecha Kaczyńskiego ówczesnego prezydenta stolicy uchwałą Rady Warszawy ustanowiono Herb Wielki Warszawy z Orderem Virtuti Militari i dewizą „Semper Invicta” (zawsze niezwyciężona).

09.11.2006 w 67 rocznicę nadania Warszawie Orderu Wojennego Virtuti Militari przy Pomniku Syreny na nabrzeżu Wisły odsłonięto tablicę upamiętniającą to wydarzenie. Dokonali tego kombatanci i przedstawiciele władz stolicy. Na tablicy znalazły się pamiętne słowa z rozkazu gen. Sikorskiego. Po odsłonięciu tablicy Kanclerz Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari, gen. Stanisław Nałęcz- Komornicki powiedział: *"pamiętajmy, że jesteśmy Polakami; pamiętajmy, że jesteśmy warszawiakami, obywatelami miasta - bohaterami"*. Prezes Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, płk. Czesław Cywiński

³stwierdził, że słuszność odznaczenia Orderem Virtuti Militari potwierdziła Warszawa podczas Powstania w 1944 roku.

Inicjatorami odsłonięcia tablicy był Klub Kawalerów Orderu Wojennego Virtuti Militari oraz władze samorządowe Warszawy.

W 2012 roku uroczystości obchodzono 220-lecie ustanowienia Orderu Wojennego Virtuti Militari. Przed Grobem Nieznanego Żołnierza odbyła się uroczysta zmiana posterunku honorowego, władze Warszawy złożyły wieniec. W Ogrodzie Saskim, z udziałem Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari i prezydent Warszawy, posadzono Drzewo Pamięci Orderu Wojennego Virtuti Militari.

Zgodnie z zapisem w uchwale ⁴, „*Herbu Wielkiego Miasta Stołecznego Warszawy używa się w celu podkreślenia szczególnie wzniosłych uroczystości, świąt lub innych wydarzeń nawiązujących do bohaterstwa i męstwa ludności stołecznego miasta Warszawy*”.

W tym roku minie osiemdziesiąt lat od chwili Stolica została odznaczona Orderem Virtuti Militari za obronę we wrześniu 1939 roku. Odznaka orderu od piętnastu lat widnieje w oficjalnym Herbie Wielkim stolicy.

Warszawa jest jedynym miastem w obecnych granicach Polski odznaczonym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, **drugim** w historii Polski miastem **po Lwowie**.⁵

W ostatnich latach odbyło się w stolicy wiele podniosłych uroczystości towarzyszących ważnym dla Polski rocznicom. Niestety Herb Wielki Miasta Stołecznego Warszawy w pełnym majestacie, czyli z Krzyżem Virtuti Militari nigdzie się nie pojawił. Herbu Wielkiego nie znajdziemy również na oficjalnej stronie urzędu miasta, a szkoda.

³ Gen. Stanisław Nałęcz- Komornicki i płk. Czesław Cywiński zginęli w 2010 roku w katastrofie Smoleńskiej.

⁴ Herb używany jest przez Prezydenta m.st. Warszawy; obowiązuje na podstawie [uchwały nr XXII/743/2008 Rady m.st. Warszawy](#) z 10 stycznia 2008 roku w sprawie uchwalenia [Statutu m.st. Warszawy](#) (z późniejszymi zmianami).

⁵ Lwów był pierwszym i jedynym w II RP polskim miastem odznaczonym Krzyżem Orderu Virtuti Militari. W dniu **22 listopada 1920 roku Naczelnik Państwa Józef Piłsudski udekorował herb miasta**. Miasto zostało odznaczone za bohaterską obronę w latach 1918 – 1919.

PIĘCIUSET WALECZNYCH

W bieżącym roku przypada 80 rocznica WRZEŚNIA 1939 ROKU. Rocznicą ta jest okazją do wspomnień, rocznicowych publikacji i imprez. Tak jak to bywało w przypadku poprzednich rocznic walk wrześniowych swój udział w nich zaznaczy również Polskie Towarzystwo Turystyczno- Krajoznawcze. Tematy związane z wrześniem 1939 roku od wielu lat były treścią naszej działalności krajoznawczej, przybierały one rozmaite formy⁶ należy mieć nadzieję, że zapewne pozostaną w kręgu zainteresowań turystów i krajoznawców.

Przy okazji osiemdziesiątej rocznicy warto przypomnieć jedno z dramatycznych wydarzeń związanych z obroną Warszawy w 1939 roku, pewien szczególny bój stoczony na przedpolach stolicy. Nie miał on decydującego znaczenia, był jednym z wielu krwawych epizodów składających się na bohaterską obronę miasta.

Na rozległej równinie nad Bzurą dogasała największa bitwa września 1939 r. Zacięte walki trwały jeszcze u ujścia Bzury i w Puszczy Kampinoskiej. Po sforsowaniu bombardowanych przepraw, skrwawione, wyczerpane i znacznie uszczuplone liczebnie, lecz nie rozbite polskie pułki i bataliony w ciągłym boju przebijały się w kierunku Warszawy.

Obrona stolicy wciąż trwała, większość oficerów ze sztabu dowództwa obrony Warszawy uważała, że należy możliwie jak najszybciej *iść na huk dział*, czyli wesprzeć – wychodzącym na przeciw uderzeniem – pracę do Warszawy wojska gen. Kutrzeby. Zaplanowano wypad na dzień 17 września. Silne zgromadzenie złożone z dwunastu batalionów piechoty miał poprowadzić płk dypl. Marian Porwit. Wydano już szczegółowe rozkazy, lecz w ostatniej chwili akcję odwołał dowódca Armii „Warszawa” gen. Rómmel. Zezwolił on jedynie, aby za linię obrony wyszedł ppłk dypl. Leopold Okulicki na czele trzech batalionów piechoty. Zadaniem było demonstracyjne zwrócenie uwagi nieprzyjaciela na ten manewr i związanie walką możliwie największych jego sił, Wypad ten, na skutek niezwykle silnego oporu nieprzyjaciela, zdołał dotrzeć jedynie do folwarku Jelonki. Trzy bataliony nie mogły niczego więcej uzyskać.

Dowodzący zachodnim przedmościem Warszawy płk Marian Porwit miał w odwodzie jeden batalion. Postanowił więc umieścić go w miejscu o szczególnej wartości taktycznej i w ten sposób odciążyć, choć w pewnym stopniu, polskie wojska zbliżające się w ustawicznych walach ku stolicy. Tym odwodem był I batalion 30 Pułku Strzelców Kaniowskich. Batalion na kilka dni przed omawianą akcją odtwarzano w rejonie Arsenału. Przyjęcie uzupełnień było konieczne po dotkliwych stratach poniesionych w dotychczasowych bojach. Batalionem dowodził mjr Bronisław Kamiński, z frontową przeszłością oficer.⁷

18 września 1939 r. batalion mjr Kamińskiego, wzmocniony plutonem pułkowej artylerii, opuścił dotychczasowe pozycje w Rejonie Nowego Miasta, aby zgodnie z rozkazem utworzyć punkt oporu na zalesionych pagórkach między wsią Placówka a Młocinami. Miał to być samodzielny, wysunięty ośrodek zdolny do obrony we wszystkich kierunkach. Jednak rozpoznanie stwierdziło, że wyznaczony teren jest już opanowany przez Niemców.

⁶ Wymienić imprezy SAMK. Pociągi pancerne września 1939 r. Rajdy piesze z cyklu” Na odsiecz Warszawie”.

⁷ Mjr Bronisław Kamiński (1895-1939) oficer piechoty, odznaczony [Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari](#), [Krzyżem Walecznych](#), [Krzyżem Niepodległości](#), [Złotym Krzyżem Zasługi](#) i innymi orderami.

W powstałej sytuacji mjr Bronisław Kamiński, w nocy z 19 na 20 września wykonał zdecydowane natarcie, otrzymując wsparcie artylerii z Bielan. W rezultacie tego działania teren został opanowany. Natychmiast przystąpiono do organizowania obrony. W szybkim tempie batalion okopał się i umocnił, tworząc stanowisko dogodne do obrony okrężnej. Prawe skrzydło batalionu miało styczność z 56 Pułkiem Piechoty wchodzącym w skład 25 Dywizji Piechoty gen. Franciszka Altera; niedawno przebiła się ona do stolicy. Na świetnie wybranych pozycjach batalion, tkwiąc w twardej obronie, skutecznie odpierał wciąż ponawiane natarcia wychodzące od strony Wólki Węglowej i Placówki.

Nieoczekiwanie gen. Alter rozkazał mjr Kamińskiemu zająć wieś Placówkę i tu zorganizować nowe stanowiska obronne. Jeszcze przed świtem 21 września mjr Kamiński rozpoczął tworzenie obrony wsi. Północno – zachodnią część Placówki obsadziła 1 kompania por. Karola Lange wzmocniona plutonem ciężkich karabinów maszynowych, była ona usytuowana frontem do Wólki Węglowej. Południowo – zachodnią część Placówki, frontem do miejscowości Gać obsadziła 2 kompania por. Antoniego Raka. Dowództwo batalionu znajdowało się w środkowej części wsi. W odwodzie pozostała 3 kompania kpt. Tadeusza Rudowskiego z resztą sił kompanii ciężkich karabinów maszynowych por. Józefa Wielgomasza.

Od rana 21 września na Placówkę skierowano bardzo silny ostrzał nieprzyjaciela. obrońcy znaleźli się w wyjątkowo niekorzystnej sytuacji: w zagłębieniu zupełnie otwartego terenu. Dawało to najeźdźcy możliwość ześrodkowania na tej pozycji ognia artylerii, moździerzy i ciężkich karabinów maszynowych. Przybierająca na sile lawina ognia okazała się mordercza w skutkach. W tym samym czasie uderzyły na Placówkę dwa potężne natarcia. Ze wsi Gać na 2 kompanię i z Wólki Węglowej na 1 kompanię. Po pewnym czasie część żołnierzy zajmujących skrajne pozycje obrony zaczęła pod naporem atakujących wycofywać się w kierunku środka wsi. W tym krytycznym dla obrońców momencie mjr Bronisław Kamiński poderwał do walki 3 odwodowa kompanię wyprowadzając ją osobiście do kontrataku towarzyszył mu kpt. Rudowski. Już w pierwszych minutach walki dowódca batalionu poległ. Mimo to obrona trwała nadal. W śmiertelnej nawale pocisków o niespotykanym natężeniu batalion topniał z minuty na minutę i wkrótce właściwie przestał istnieć. Na polu walki pozostały ciała pięciuset żołnierzy, wśród nich oficerowie: mjr. Bronisław Kamiński, por. Karol Lange, por. Wacław Tichweld, ppor. Stefan Bradmiller, Poległa również większość podoficerów.

Nazajutrz po piętnastominutowym ostrzale artyleryjskim na Placówkę ruszyło natarcie dwóch niemieckich pułków piechoty. Tym razem atakujący nie napotkali oporu. Około południa Niemcy dotarli do brzegu Wisły, przecinając ostatecznie Warszawę z trwającym w obronie Modlinem. Pierścień wroga po zachodniej stronie Wisły został zamknięty. Po bitwie Niemcy dobijali rannych polskich żołnierzy, rozstrzelali również sześcioro cywilnych mieszkańców Placówki.

. Od lipca 1922 r. do wybuchu wojny 30 Pułk Strzelców Kaniowskich⁸ stacjonował na Żoliborzu, na terenie Cytadeli, wraz z 21 Pułkiem Piechoty Dzieci Warszawy. Oficerowie

⁸ W dniu 9 maja 1927 roku minister spraw wojskowych marszałek Polski Józef Piłsudski ustalił i zatwierdził dzień 9 czerwca, jako datę święta pułkowego. Rok później 9 czerwca 1928 roku, w rocznicę bitwy pod Kaniowem, prezydent Rzeczypospolitej Polski wręczył pułkowi sztandar ufundowany przez mieszkańców Łowicza, Łodzi i Warszawy.

służby stałej pełniący służbę w tych jednostkach, wraz z rodzinami zamieszkiwali również na Żoliborzu. Istniała emocjonalna więź mieszkańców dzielnicy z wojskiem. Ułatwiały ją wspólne uroczystości i patriotyczne żołnierz polski utożsamiał i symbolizował bogate niepodległościowe tradycje. Szczególnym zrzędzeniem losu przypadło 30 Pułkowi Strzelców Kaniowskich walczyć w obronie własnej dzielnicy. A jego I batalion, nieustępliwie trwający na wyznaczonych pozycjach, złożył największą daninę krwi.

Z upływem lat tereny zaciekłych zmagania uległy takim zmianom, że odtworzenie w terenie poszczególnych faz boju stało się nie możliwe⁹. Wieś Placówka i jej okolice znalazły się w obrębie dynamicznie rozbudowującego się miasta. Większość tego obszaru wchłonęła budowa Huty Warszawa. W osiemdziesiąt lat od tamtych wydarzeń warto wyruszyć w poszukiwaniu śladów pamięci. Pozostało kilka trwałych pamiątek, których zdaniem jest przypominanie o bohaterstwie obrońców stolicy. Na Bielanach w pobliżu stacji metra Młociny w rejonie ul. Kasprowicza i ul. Zgrupowania AK "Kampinos", w sąsiedztwie Huty usytuowany jest Skwer im. 30 Pułku Strzelców Kaniowskich.

W tym miejscu 29 września 1979 roku odsłonięto Pomnik „Warszawskie Termopile”.



Pomnik „Warszawskie Termopile”. Fot. Włodzimierz Majdewicz

⁹ Autor powyższego tekstu przed laty zajmował się tym tematem publikując artykuł p.t. „Pięciuset walecznych z Wawrzyszewa” w kwartalniku turystyczno-krajoznawczym Mazowsza „Barbakan” Nr 3(142) 1990 r.



Fragment pomnika „Warszawskie Termopile”. Fot. Włodzimierz Majdewicz

Autorem pomnika jest artysta plastyk Zbigniew Kowalski, a fundatorami dzieła byli pracownicy pobliskiej Huty Warszawa, tam zostały wykonane żelazne elementy pomnika. Pomnik „Warszawskie Termopile” to kilkunastoelementowa abstrakcyjna forma rzeźbiarska złożona z trzech bliźniaczo podobnych żelaznych elementów zjezonych symbolicznymi lufami, uskrzydlnych i tworzących kompozycję z pięciu prostokątów i dwiema okazałymi, bryłami granitu. Mottem całości jest duża, poziomo ułożona tablica.



Fot. Włodzimierz Majdewicz.

Pomiędzy skupiskami wysokich bloków mieszkaniowych osiedli Wawrzyszew i Chomiczówka wzniesionych w latach siedemdziesiątych XX w. przyciąga wzrok duże skupisko zieleni. To ukryty wśród okazałych drzew cmentarz prastarej parafii Wawrzyszew. Na zacisznym cmentarzu znajduje się starannie utrzymana kwatera. Między szeregami żołnierskich mogił wznosi się prosty, strzelisty obelisk zwieńczony stylizowanym orłem. W dolnej części pomnika umieszczono napis:

**500 ŻOŁNIERZOM 30 PUŁKU STRZELCÓW KANIEWSKICH
TU SPOCZEŁO PO OFIARNEJ WALCE Z NIEMCAMI
HITLEROWSKIMI W OBRONIE SWOJEJ STOLICY
WE WRZEŚNIU 1939 R. DOWODZIŁ NIMI ,
WALCZYŁ I OLEĞŁ Z NIMI
MAJOR BRONISŁAW KAMIŃSKI
ODZNACZONY POŚMIERTNIE
ORDEREM VITRUTI MILITARI**

W pobliżu cmentarza po drugiej stronie ruchliwej ulicy Wólczyńskiej zwracają uwagę dwa stojące naprzeciw siebie kościoły parafii Wawrzyszew. Mniejszy z nich otoczony jest białym murem i ocieniony grupą pięknych starych. Ten malowniczy obrazek stanowi kontrast z monotonią podobnymi blokami-olbrzymami. Stary maleńki kościół parafialny pod wezwaniem św. Marii Magdaleny ¹⁰zbudowano w latach 1543-1548. Leżał on kiedyś w centrum w centrum wsi Wawrzyszew, która w XIV była własnością księcia mazowieckiego Janusza Starego. Wewnątrz świątyni, na jednej ze ścian kruchty, umieszczono kilka tablic pamiątkowych. Jena z nich, zawiera następujący tekst:

**PAMIĘCI ŻOŁNIERZY 30 PUŁKU
STRZELCÓW KANIEWSKICH KTÓRZY
NA OLTARZU OJCZYZNY ŻYCIE
ZŁOŻYLI W OFIERZE**

Warto wstąpić na cichy wawrzyszewski cmentarz ¹¹, na chwile zadumy wśród żołnierskich mogił. Spoczywa tu batalion strzelców, którzy niemal jednocześnie odeszli na wieczną wartę. Nie ma wśród nich dowódcy. Major Bronisław Kamiński pochowany został na powązkowskim cmentarzu wojskowym w kwaterze A-17, IV-8.

Do Wawrzyszewa można dojść niebieskim szlakiem turystycznym rozpoczynającym się przy kościele na ul. Conrada (Panteon PTTK) lub dojechać z centrum Warszawy licznymi środkami komunikacji miejskiej.

¹⁰ Zabytkowy kościół p.w. Marii Magdaleny został szczegółowo opisany przez Włodzimierza Majdewicza w notatce zamieszczonej w portalu internetowym Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK w dziale „ Miejsca ciekawe i mało znane” pod adresem <http://ktpzg.pttk.pl>

¹¹ W kwaterze wojennej obok żołnierzy poległych w 1939 r. usytuowano mogiły żołnierzy Powstania Warszawskiego 1944 roku i rozstrzelanych mieszkańców Wawrzyszewa. Znajdują się tam również groby profesora Jerzego Jakubowskiego znawcy prawa międzynarodowego prywatnego i handlowego, architekta Macieja Nowickiego, piosenkarki Anny Jantar i lekkoatletów Wiesława Maniaka i Kazimierza Kucharskiego (grób symboliczny). Spoczywa tam również dwóch Członków Honorowych PTTK Stanisław Lenartowicz (1890-1971) i Tadeusz Martusewicz (1935-2016) oraz Andrzej Berent – jeden z prekursorów marszów na orientację.

Jerzy Pamrów

O ODZNACE „WARSZAWA WRZESIEŃ 1939”

Zainteresowanie historią często zaczyna się od konkretnego szczegółu. Widzimy jakiś pomnik, tablicę pamiątkową, nazwę ulicy z nieznanym patronem. Nic lub niewiele wiemy o osobie lub obiekcie. Zaczynamy szukać informacji i tym sposobem poznajemy krąg zdarzeń i ludzi znaczących na tyle by ktoś uznał, że jest to godne upamiętnienia dla potomnych.

Ta refleksja dała początek naszej pracy.

Pomysł Odznaki zrodził się na fali wzmożonego zainteresowania wśród młodego pokolenia najnowszą historią Polski. Powstawanie grup rekonstrukcyjnych jest tego widocznym dowodem. Przekonani jesteśmy, że wskazane jest, aby to zainteresowanie podtrzymywać i upowszechniać.

Dobrym narzędziem do realizacji tego celu może być nasza odznaka.

Od kilku lat widoczne są wśród młodego pokolenia oznaki zainteresowania historią.

Mamy tego dowody w postaci obchodów rocznicy Powstania Warszawskiego, w których licznie uczestniczy młodzież.

Ale historia wojenna Warszawy ma również inne karty godne przypomnienia. Są to lata walki i konspiracji. A początek wszystkiego to obrona stolicy we wrześniu 1939 r.

W Oddziale Stołecznym PTTK a konkretnie Klubie „Varsovia” przygotowaliśmy narzędzia, które ułatwią to przypomnienie. W pierwszym etapie jest nim Odznaka Krajoznawczo-Turystyczna PTTK „Warszawa – Wrzesień 1939”.

Zasady zdobywania Odznaki są proste. Trzeba przejść ulicami Warszawy i zatrzymać się przy miejscach upamiętniających zdarzenia i ludzi związanych z obroną Warszawy w 1939 roku. Następnie odnotować te miejsca w specjalnej książeczce wycieczek turystycznych lub na osobnej karcie i książeczkę lub kartę złożyć lub wysłać do weryfikacji w Oddziale Stołecznym PTTK w Warszawie przy ul. Kopernika 30/522. 05-077.

Po weryfikacji można nabyć na miejscu odznakę lub oczekiwać na jej przesłanie pod wskazany adres. Odznakę mogą zdobywać wszyscy po ukończeniu 10 roku życia.

Młodzież szkolna może to robić w trakcie zorganizowanych wycieczek lub indywidualnych wędrówek. Szczegóły podano w regulaminie Odznaki na stronie internetowej Oddziału Stołecznego PTTK oraz na witrynie internetowej Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK. Postaramy się, by regulamin dotarł do każdej ze szkół, która wykaże zainteresowanie naszą akcją.

Odznaka jest trzystopniowa: brązowa, srebrna i złota. Z każdym stopniem rosną wymagania. Ale każdy z nich wymaga wyjścia poza swoją dzielnicę i dostrzeżenia wielkiego wysiłku, jakiego od społeczeństwa Warszawy wymagała obrona swojego miasta przed niemiecką agresją.

Warszawa była jedną z nielicznych stolic, które podjęły walkę z najeżdżącą niemieckim. Miasta bronili wszyscy: żołnierze, policjanci, brygady robotnicze, harcerze, ludność cywilna, służby miejskie. W obronie Warszawy walczyli również Gruzini będący oficerami kontraktowymi w Wojsku Polskim.

Taka była atmosfera w społeczeństwie, nie wyobrażano sobie oddania Stolicy bez walki. Nie udało się, ale pamięć o bohaterstwie pozostała.

Na terenie Warszawy znaleziono 150 miejsc i obiektów upamiętniających obronę miasta we wrześniu 1939 roku. Są to różne obiekty: pomniki, tablice pamiątkowe, głazy, nazwy ulic, szkół. Upamiętniono żołnierzy i całe jednostki wojskowe, osoby cywilne, szpitale i lekarzy, miejsca starć z Niemcami (barykady i forty), cmentarze.

Na przykład na Bielanach znaleziono 5 obiektów związanych z obroną Warszawy, m.in. skwer i pomnik poświęcony żołnierzom 30 Pułku Strzelców Kaniowskich, których walka w obronie stolicy uzyskała zaszczytne miano „Termopil Warszawskich”. Poległo ponad 500 żołnierzy, pochowano ich w kwaterze wojennej są na cmentarzu parafialnym w Wawrzyszewie.

Czy są to wszystkie obiekty – nie wiemy. Czy wszystko zostało godnie upamiętnione też nie wiemy. Mamy nadzieję, że osoby zainteresowane Odznaką „Warszawa - Wrzesień 1939” dostrzegą inne obiekty lub osoby godne przypomnienia i upamiętnienia.

Planujemy, że drugim etapem przypominania wojennej historii Warszawy będzie zdobywanie Odznaki „Warszawa w konspiracji” obejmującej lata od kapitulacji Stolicy do wybuchu Powstania Warszawskiego. Zakładamy, że trzecim etapem naszych działań zachęcającym do krajoznawczo- historycznych wycieczek i spacerów po mieście będzie odznaka związana tematycznie z Powstaniem Warszawskim 1944 r.

Odznaka „WARSZAWA WRZESIEN 1939” rozpoczęła funkcjonowanie w 2014 roku, była naszym wkładem w obchody 75 rocznicy obrony Warszawy we wrześniu 1939 r. i została dobrze przyjęta przez turystów młodych u starszych.

Dziś w 80 rocznicę tamtych heroicznych bojów o Warszawę, przypominamy o istnieniu naszej Odznaki i zapraszamy do jej zdobywania.



Odnaka Turystyczno-Krajoznawcza
PTTK
"WARSZAWA - WRZESIEŃ 1939"
REGULAMIN

Postanowienia ogólne

1. Oddział Stołeczny PTTK w Warszawie ustanawia OTK "Warszawa - Wrzesień 1939"
2. Celem odznaki jest zachęcenie najszerszych rzesz turystów a zwłaszcza młodzieży do zdobywania wiedzy o ważnym fragmencie naszej historii oraz popularyzację miejsc związanych z Wrześniem 1939 na terenie Warszawy.
3. Pomysłodawcą oraz autorem regulaminu i wizerunku Odznaki jest Klub Turystyczno-Krajoznawczy PTTK VARSOVIA
4. Odznakę można zdobywać równolegle z innymi odznakami turystycznymi i krajoznawczymi.
5. Ustanawia się trzy stopnie odznaki, które można uzyskać w kolejności: brązowa, srebrna i złota
6. Każdy obiekt może być zaliczony do zdobywania tylko jednego stopnia odznaki.

Integralną częścią regulaminu jest załącznik nr 1 z wykazem miejsc i obiektów do zwiedzania.

Warunki zdobywania odznaki

1. Odznakę może zdobyć każdy, kto ukończył 10 lat i spełni warunki określone niniejszym regulaminem, również nie będąc członkiem PTTK
2. Czas zdobywania poszczególnych stopni odznaki jest dowolny. 3. Odznaka może być zdobywana podczas indywidualnych i zbiorowych wędrowek po Warszawie.
3. Poznanie każdego obiektu powinno być udokumentowane wpisem w Książeczce turystyki kwalifikowanej lub samodzielnie prowadzonym dzienniczku (kronice) potwierdzonym przez prowadzącego wycieczkę. W przypadku wycieczek indywidualnych turysta powinien potwierdzić fakt zwiedzenia danego obiektu pieczętą lub w inny sposób np. wykonane zdjęcie, film itp.
4. Wykaz obiektów, w podziale na dzielnice Warszawy zawarty jest w załączniku nr. 1 do niniejszego regulaminu.
5. Warunkiem zdobycia odznaki w stopniu brązowym jest zwiedzenie minimum 30 obiektów położonych na terenie co najmniej trzech dzielnic, w tym obowiązkowo: Fort Mokotów - (dzielnica Mokotów) - barykada - ul Grójecka / Opaczewska (dzielnica Ochota)
6. Warunkiem zdobycia odznaki w stopniu srebrnym jest zwiedzenie minimum 35 obiektów położonych na terenie co najmniej czterech dzielnic, w tym obowiązkowo: - Fort Czerniaków - (dzielnica Mokotów)- barykada ul. Wolska - (dzielnica Wola)
7. Warunkiem zdobycia odznaki w stopniu złotym jest zwiedzenie minimum 40 obiektów położonych na terenie co najmniej pięciu dzielnic, w tym obowiązkowo: - Fort Bema - (dzielnica Bemowo)
- barykada Al. Waszyngtona /Międzyborska - (Dzielnica Praga Południe)

Weryfikacja

1. Weryfikację odznaki dokonuje Referat Weryfikacji Komisji Turystyki Pieszej Oddziału Stołecznego PTTK w Warszawie na podstawie książeczki lub kroniki zawierającej potwierdzenie spełnienia warunków dla odpowiedniego stopnia odznaki.
2. Książeczki lub kroniki należy składać osobiście ewentualnie nadsyłać na adres: Oddział Stołeczny PTTK im. Aleksandra Janowskiego , ul. Kopernika 30/522, 05-077 Warszawa
3. W wyżej wymienionym miejscu będzie można nabyć odznaki.
4. Turyści przysyłający książeczkę na podany adres drogą pocztową, załączają zaadresowaną kopertę ze znaczkiem na przesyłkę zwrotną. Odznakę można otrzymać pocztą koszt odznaki i przesyłki pokrywa kupujący.

Postanowienia końcowe

1. Interpretacja niniejszego Regulaminu należy wyłącznie do Zespołu Weryfikacyjnego Oddziału Stołecznego PTTK.
2. Regulamin został zatwierdzony przez Zarząd Oddziału Stołecznego PTTK w dniu 22 kwietnia 2013 roku i obowiązuje od dnia zatwierdzenia.
3. Oddział Stołeczny PTTK nie ponosi odpowiedzialności za żadne szkody wynikłe podczas zdobywania odznaki.
4. Wzór książeczki z przykładowymi wpisami:

Nr kolejny	Data wycieczki	Nr wg regulaminu	Ulica, nazwa obiektu, opis	Potwierdzenie
1.	3. 9.2013	.I.6	Ul. Raclawicka 99 Fort Mokotów, teren Radiostacji W-wa II	
2.	7.10.2013	B.III.4	Al. Waszyntona, róg Grenadierów. Obelisk Poświęcony żołnierzom 21 PP "Dzieci Warszawy"	

Bibliografia:

1. "Warszawa we wrześniu 1939 roku. Obrona i życie codzienne" Pod redakcją naukową Czesława Grzelaka. Wydawnictwo "Rytm", Warszawa 2004
2. Bartoszewski Władysław; "1859 dni Warszawy", Wydawnictwo "Znak", Kraków 2008
3. Porwit Marian: "Obrona Warszawy. Wrzesień 1939"; Wydawnictwo "Czytelnik" Warszawa 1959
4. Ludwik Głowacki "Obrona Warszawy i Modlina 1939". Wydawnictwo MON, Warszawa 1985
5. Obrona Warszawy 1939. Wydawnictwo MON, Warszawa 1984

Pomysł odznaki oraz regulamin opracował Jan Piwnik
Projekt graficzny odznaki Włodzimierz Majdewicz

Wykaz miejsc i obiektów związanych z warszawskimi śladami
Kampanii Wrześniowej 1939 r.- wg aktualnego podziału administracyjnego Warszawy.

MOKOTÓW

1. Ul. Rakowiecka 4 a (Stary Mokotów) Budynek Sztabu Generalnego WP. W dniach 1-6 września 1939 r. mieściła się tutaj kwatera Naczelnego Wodza.
2. Ul. Rakowiecka 24/Al. Niepodległości (Stary Mokotów) Tablica płaskorzeźba na ścianie budynku Szkoły Głównej Handlowej poświęcona prezydentowi miasta mjr Stefanowi Starzyńskiemu wychowankowi i wykładowcy tej uczelni, Komisarzowi Obrony Cywilnej we wrześniu 1939 r.
3. Ul. Jarosława Dąbrowskiego 72 (dawniej Szustra 72 Stary Mokotów) W domu tym mieszkał Prezydent m. st. Warszawy; we wrześniu 1939 r Komisarz Cywilny przy Dowództwie Obrony Warszawy. Od strony Al. Niepodległości znajduje się obelisk poświęcony Prezydentowi Stefanowi Starzyńskiemu. Obecnie w willi mieści się ambasada Królestwa Maroka.
4. Barykada - Al. Niepodległości 82, róg Ursynowskiej (Wierzbno) Na murze domu tablica poświęcona żołnierzom IV Batalionu 21 Warszawskiego PP Dzieci Warszawy, którzy we wrześniu 1939 r. bronili dostępu do Stolicy W miejscu gdzie obecnie znajduje się południowe wyjście ze stacji Metra Raławicka znajdowała się barykada, która była najdalej wysuniętym na południe punktem obronnym pozycji Mokotów.
5. Ul. Balonowa 22, róg Raławickiej (Wyględów) Tablica pamiątkowa p.t.1939- 1944 Teren Fortu Mokotowskiego i Radiostacji Warszawa II obsadzony przez oddziały niemieckiej Luftwaffe noszący kryptonim Rak.
6. Ul. Raławicka 99 (Wyględów) Fort Mokotowski. 8 września 1939 r w Forcie uruchomiono radiostację nadawczą Polskiego Radia Warszawa II'
7. Ul. Ludwika Idzikowskiego 1 c (Stegny) Fort Piłsudskiego zwany też Fortem Legionów Dąbrowskiego. We wrześniu 1939 r. obroną Fortu dowodził ppor. Franciszek Gniot. Stary fort miał znaczenie nie tylko, jako punkt oporu. W jego kazamatach mieściły się archiwa II Oddziału Sztabu Głównego.
8. Ul. Powsińska 13 (Sadyba) Fort Czerniakowski. Na murze Fortu od strony Czerniakowskiej znajduje się tablica upamiętniająca walki wysuniętej placówki obrony Warszawy i śmierć męczeńską 40 jej obrońców we wrześniu 1939 r. Przed Fortem Czerniakowskim, przy ul. Powsińskiej, znajduje się głaz i tablica Wielkiego Olimpijczyka, żołnierza obrońcy Warszawy we Wrześniu 1939 r. Janusza Kusocińskiego.
9. Ul. Powsińska, róg Idzikowskiego Głaz pamięci z tablicą. W hołdzie bohaterskim żołnierzom 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich ze Lwowa walczącym, poległym i rannym we wrześniu 1939 r. w obronie Stolicy przed niemieckimi najeźdźcami na Czerniakowie, Siekierkach i Sadybie.
10. Al. Józefa Becka (Siekierki) k/Sanktuarium Matki Bożej Nauczycielki Młodzieży Fort Augustówka (dawny rosyjski Fort X) W 1939 r. znajdował się tu samodzielny punkt oporu.

11. Lotnisko - Pole Mokotowskie. Na terenie obecnego parku im J. Piłsudskiego znajduje się obelisk upamiętniający lotnisko czynne w latach 1910 - 1939. We wrześniu 1939 r. Lotnisko zapisało swoją chlubną kartę w obronie nieba nad Warszawą. W czasie obrony Warszawy miejsce lądowań i startów samolotów z rozkazami dla walczącej Warszawy. Tu przez pewien czas stacjonowała Brygada Pościgowa.
12. Ul. Wałbrzyska. Cmentarz na Służewie. Pochowano tam 1717 osób. W kwaterze A: 493 rozpoznanych i 1224 nierozpoznanych żołnierzy WP i osób cywilnych.
13. Ul. Chełmska 21 a (Sielce) Tablica w kościele św. Kazimierza poświęcona pamięci żołnierzy 4 Pułku Ułanów Zaniemeńskich uczestniczących w obronie Warszawy w 1939 r.
14. Ul. Puławska 39, róg Willowej (Stary Mokotów) Kamienica Luniaków. W budynku była siedziba dowództwa Rejonu Oporu Mokotów.
15. Ul. Podchorążych 69 (Sielce) Siedziba dowództwa rejonu oporu Sielce, obejmująca obronę Czerniakowa i Siekierki. Rejonem dowodził mjr Józef Rosiek, który wsławił się w obronie Fortu Czerniaków.
16. Ul. Puławska 113 a Placówka Królikarnia we wrześniu 1939 r. samodzielny punkt oporu. W dniach 25 - 27. 09. 1939 r. krwawe walki w obronie Królikarni toczył 2 Pułk Szwoleżerów Rokitniańskich. Obecnie Muzeum Rzeźby im. Ksawerego Dunikowskiego.

ŚRÓDMIEŚCIE

1. Dowództwo Obrony Warszawy kolejne miejsca dyslokacji: Budynek Legii Akademickiej przy Al. Ujazdowskich 2, gmach b. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Pałacu Zamojskich przy Nowym Świecie 69. Fakt ten upamiętnia tablica na ścianie gmachu PKO, ul. Marszałkowska 134, róg Świętokrzyskiej.
2. Nowy Świat 67. Gmach b. Komendy Głównej Policji Państwowej. W dniach od 9 do 22 września mieściła się tutaj siedziba dowództwa odcinka obrony Warszawa Zachód.
3. Ul. Marszałkowska 134, róg Świętokrzyskiej. Gmach PKO; w dniu intensywnych nalotów niemieckich 25. 09. 1939 r. w kompleksie schronów pod budynkami PKO schroniło się kilka tysięcy cywilów. Tutaj też przeniosło się Dowództwo Obrony Warszawy. W dniu 26 września 1939 r. w tym miejscu, podjęta została decyzja o zaprzestaniu walk i wszczęciu rozmów kapitulacyjnych z Niemcami.
4. Ul. Senatorska 14. Ratusz, miejsce urzędowania Prezydenta m. st. Warszawy Stefana Starzyńskiego, który we wrześniu 1939 r. był jednocześnie Komisarzem Obrony Cywilnej Warszawy. Obiekt w czasie wojny całkowicie zniszczony obecnie zrekonstruowany.
5. Plac Bankowy Pomnik Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, po zachodniej stronie Błękitnego Wieżowca naprzeciw Ratusza.

6. Pomnik Bohaterów Warszawy z lat 1939 - 1945 Warszawska Nike stoi obecnie na skarpie przy Trasie W-Z.
7. Plac Józefa Piłsudskiego Grób Nieznanego Żołnierza (grób - pomnik) Na filarach arkad Grobu Nieznanego Żołnierza znajdują się tablice z nazwami miejscowości ważniejszych bitew stoczonych przez żołnierzy Wojska Polskiego. Odnośnie kampanii wrześniowej 1939 r. na tablicach wymieniono 19 miejscowości: m.in. Westerplatte, Krojanty, Mokra, Kock.
8. Ogród Saski. Teren Ogrodu Saskiego był we wrześniu 1939 r. obszarem zaciętej obrony polskich oddziałów. W północno- zachodniej części parku, na zapleczu Pałacu Błękitnego znajduje się tablica pamiątkowa z sekwencją Miejsce uświęcone krwią Polaków poległych za wolność Ojczyzny. Teren bohaterskich walk obrońców Warszawy 1939 r. i masowych egzekucji w latach 1939 1944.
9. Ul. Zielna 39. Budynek PAST-Y (Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej). We wrześniu 1939 r. ważny węzeł łączności. Obecnie gmach PAST-y należy do środowisk kombatanckich.
10. Ul. Nowy Świat 18. Pałac Branickich, w 1939 r ambasada brytyjska. 3 września 1939 r radio podało informację, że Anglia i Francja wypowiedziały wojnę Niemcom pod ambasadą miała miejsce manifestacja patriotyczna.
11. Ul. Frascati 22. 3 września 1939 r. manifestacja patriotyczna warszawiaków odbyła się także pod ambasadą francuską przy ul. Frascati 22. We wrześniu 1939 r. budynek ambasady został zbombardowany. Jedynym śladem po ambasadzie jest ozdobny betonowy słupek ogrodzenia na Al. Na Skarpie obok Muzeum Ziemi.
13. Ul. Szucha 23. W budynku Najwyższej Izby Kontroli we wrześniu 1939 znajdowała się siedziba Komendy Głównej Ochotniczych Batalionów Pracy. Zorganizowano 6 batalionów, z których każdy składał się z 5 kompanii po 100 ludzi. Obecnie w gmachu mieści się Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
14. Ul. Polna 1. W budynku Straży Ogniowej (Centrala) m. st. Warszawy we wrześniu 1939 r. znajdowały się: Komenda dzielnicowa OPL Warszawa - Południe oraz Komenda dzielnicowa Straży Ogniowej Warszawa – Południe.
15. Ul. Warecka 5/7. Na terenie ówczesnej redakcji i drukarni dziennika Robotnik (organ prasowy Polskiej Partii Socjalistycznej) mieścił się Sztab Robotniczych Batalionów Obrony Warszawy we wrześniu 1939 r
16. Rondo Jazdy Polskiej. Pomnik Jazdy Polskiej. Na 4 tablicach znajduje się lista 43 najważniejszych bitew w historii polskiej kawalerii m.in. bitwy z kampanii wrześniowej 1939r.: Krojanty, Mokra, Bzura, Wólka Węgłowa oraz Kock.
17. Ul. Emiliana Konopczyńskiego 4. Na murze znajduje się tablica pamiątkowa z napisem Tu mieściło się stanowisko bojowe artylerii w 1939 r.
18. Ul. Krakowskie Przedmieście 68. Kościół św. Anny. W kościele akademickim znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona żołnierzom 36 PP Legii Akademickiej. W Kaplicy

Loretańskiej Kościoła św. Anny znajduje się Pomnik Chwały Kawalerii i Artylerii Konnej Wojska Polskiego oraz tablica pamiątkowa Polskich Sił Powietrznych 1939 - 1945

19. Al. Jerozolimskie 3. Muzeum Wojska Polskiego. Ekspozycja stała Muzeum Wojsko II Rzeczypospolitej i Wojna Obronna Polski 1939 r. Uzbrojenie polskich żołnierzy we wrześniu 1939 r.

20. Szpital Ujazdowski. Nieistniejący szpital, który znajdował się w Zamku Ujazdowskim oraz w otaczających pawilonach. Zachowało się kilka pawilonów przy ul. Jazdów, numery: 1, 1a, 5, 8a i 10a. We wrześniu 1939 r. był szpitalem wojennym.

21. Ul. Senatorska 34. 7 września 1939 r. w dawnym pałacu Mniszchów mieszczącym siedzibę Resursy Kupieckiej umieszczono Szpital Maltański utworzony przez PCK. Obecnie w pałacu mieści się ambasada Belgii.

22. Ul. Romualda Traugutta 7/9 W gmachu Banku Handlowego we wrześniu 1939 Warszawska Chorągiew Harcerek utworzyła szpital wojskowy pod nazwą Szpital nr 1 Harcerek.

23. Ul. Mikołaja Kopernika 15. W kamienicy Władysława Marconiego we wrześniu 1939 Warszawska Chorągiew Harcerek utworzyła szpital wojskowy pod nazwą Szpital nr 2 Harcerek.

24. Ul. Smolna. We wrześniu 1939 PCK uruchomił szpital wojenny przy ul. Smolnej. Z ówczesnych 4 pawilonów zachował się tylko pawilon nr 3.

25. Plac Małachowskiego 2. W pierwszych dniach września PCK w budynku Liceum im. Mikołaja Reja uruchomił szpital wojenny.

26. U. Czackiego 6, W budynku banku francusko-polskiego we wrześniu 1939 znajdowała się siedziba Komendy Głównej Straży Obywatelskiej pełniącej funkcję społecznego aparatu porządkowego. Obok na budynku Ministerstwa Finansów znajduje się tablica; Pamięci Janusza Regulskiego Komendanta Głównego Straży Obywatelskiej oraz 5000 jej członków, którzy podczas oblężenia Warszawy we wrześniu 1939 r. nieśli miastu pomoc i opiekę

27. Skwer płk. Leona Strehla. Na tyłach Parku Ujazdowskiego między ulicą Lenona i ul. Jazdów od strony Trasy Łazienkowskiej. Postać pułkownika Leona Strehla upamiętnia głaz. Dr L. Strehl we wrześniu 1939 r. był szefem sanitarnym w Sztapie Armii Warszawa. 28 września wraz z gen. Kutrzebą i prezydentem Starzyńskim wszedł w skład delegacji, która prowadziła rokowania z Niemcami w sprawie kapitulacji Warszawy.

28. Ul. Długa 13/15 (Stare Miasto) Katedra Polowa Wojska Polskiego. W kościele znajdują się tablice pamiątkowe poświęcone pamięci 2000 żołnierzy, którzy oddali życie w walce o twierdzę Modlin. Umieszczono tam około 30 tablic pamięci różnych formacji i dowódców Wojska Polskiego. W gmachu kościoła znajduje się także Muzeum Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego.

29. Ul. Piwna 9/11 (Stare Miasto) Kościół św. Marcina. W kościele znajdują się dwie tablice poświęcone pamięci: Żołnierzy 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich poległych w 1939 r. oraz Żołnierzy 12 Pułku Ułanów Podolskich poległych w walce.
30. Ul. Freta 10, kościół św. Jacka (Nowe Miasto). Po lewej stronie od wejścia do kościoła znajduje się tablica z napisem „Pamięci żołnierzy 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich poległych ku chwale Ojczyzny i Pułku w kampanii wrześniowej 1939”.
31. Ul. Długa 25 (Stare Miasto). We wrześniu 1939 w podziemnym lokalu tego budynku miała swoją siedzibę Komenda Główna OPL (Obrony Przeciwlotniczej) m. st. Warszawy.
32. Ul. Świętokrzyska 25. W tym budynku we wrześniu 1939 r. miał siedzibę Stołeczny Komitet Samopomocy Społecznej, który sprawował opiekę nad tysiącami ewakuowanych, uchodźców, pogorzalców, sierot i zagubionych dzieci.
33. Plac Bankowy 3/5. Gmach obecnego ratusza. Wewnątrz ratusza znajduje się tablica upamiętniająca nadanie m.st. Warszawie Orderu Wojennego Virtuti Militari za męstwo i wybitne czyny wojenne we wrześniu 1939 r.
34. Ul. Krakowskie Przedmieście 26/28. Uniwersytet Warszawski we wrześniu 1939 r. na teren UW przeniesiono z ul. 6 Sierpnia 33 (obecnie Nowowiejska) I Szpital Okręgowy, który mieścił się na skraju Pola Mokotowskiego i był narażony na ostrzał nieprzyjaciela. Szpital ten nazwano I Zastępczym Szpitalem okręgowym, pełnił on funkcję szpitala wojskowego.
35. Ul. Krakowskie Przedmieście 64. Gmach Resursy Obywatelskiej. We wrześniu 1939 r. władze wojskowe założyły tu szpital dla rannych żołnierzy. Obecnie budynek jest siedzibą Towarzystwa Współpracy z Polonią.
36. Al. Ujazdowskie 3. Gmach Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych. GISZ sprawował dowództwo nad siłami zbrojnymi w Polsce międzywojennej. Obecnie budynek jest siedzibą Kancelarii Prezesa Rady Ministrów.
37. Plac Zamkowy. Zamek Królewski siedziba Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. 17 września Niemcy ostrzelali Zamek Królewski, który częściowo spłonął. Wskazówki zegara na wieży Zygmuntowskiej zatrzymały się na godzinie 11,15.
38. Ul. Zakroczymska 6 (Nowe Miasto). W Pałacu Sapiehów we wrześniu 1939 r. utworzono szpital wojskowy. Była to Filia Nr 1 Zastępczego I Szpitala Okręgowego (szpital zakaźny). Obecnie w Pałacu Sapiehów znajduje się Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabo Słyszących nr 15.
39. Ul. Nowogrodzka 45, róg Poznańskiej. Gmach Urzędu Telekomunikacyjnego i Telegraficznego we wrześniu 1939 r. był siedzibą Naczelnego Dowódcy Lotnictwa i Obrony Powietrznej.

OCHOTA

1.Ul. Grójecka 93 (Rakowiec). Barykada Grójecka / Opaczewska. Pomnik Barykada Obrony Warszawy 1939 z napisem „W tym miejscu żołnierze Wojska Polskiego oraz mieszkańcy bohatersko bronili dostępu do Warszawy w dniach od 8 do 27 września 1939 r.”

2. Ul. Stanisława Skarżyńskiego 8 (Rakowiec) Gimnazjum Nr 16 im. Obrońców Barykady Września 1939 r.

3.A1. Bohaterów Września (Szczęśliwice) Patronem ulicy są bohaterscy żołnierze WP walczący w obronie Ojczyzny we Wrześniu 1939 r.

4.Ul. Akademicka 5 (akademik na Pl. Narutowicza) W Domu Akademickim było stanowisko dowodzenia rejonem oporu Ochota. Pod akademikiem był schron a na dachu znajdował się punkt obserwacyjny baterii artylerii ciężkiej przeciwpancernej.

5. Ul. Karola Dickensa 34 (Szczęśliwice) Na budynku tablica w hołdzie bohaterskiemu lotnikowi upamiętniająca płk. Pilota Witolda Łokuciewskiego, obrońcę błękitnego nieba we wrześniu 1939 r. i bohatera przestworzy w czasie II Wojny Światowej.

6.Ul. Opaczewska 20 Kościół NMP Królowej Świata.Na ścianie kościoła tablica poświęcona Poległym w obronie Ochoty i Woli bohaterom Września, żołnierzom 40 PP im. Dzieci Lwowskich w 50 rocznicę napadu hitlerowskiego na Polskę.

7.Ul. Sękocińska13 (Stara Ochota). Siedziba stanowiska dowodzenia rejonem obrony „Czyste” (okolice dworca Warszawa-Zachodnia).

8.Ul. Williama Lindleya 4. Szpital Dzieciątka Jezus, zespół kilkunastu budynków klinicznych zbudowanych w latach 1897 - 1901 na obszarze ulic: Lindleya - Pl. Starynkiewicza - Nowogrodzka - Chałubińskiego. We wrześniu 1939 r. szpital wojskowy.

9.Ul. Koszykowa 79, róg Suchej (obecnie Krzywickiego). Budynek był siedzibą Wyższej Szkoły Wojennej. W latach 1928 - 1939 Komendantem Szkoły był gen. Tadeusz Kutrzeba. Obecnie w budynku mieści się Szkoła Biznesu Politechniki Warszawskiej.

WOLA

1. Ul. Powązkowska 14 (Powązki). Kościół św. Karola Boromeusza. Na ścianie kościoła tablica upamiętniająca: Gen. Brygady Waleriana Czumę dowódcę obrony Warszawy w 1939, Gen. Brygady Tadeusza Tomaszewskiego szefa sztabu obrony Warszawy w 1939 r.

2.Ul. Wolska 140 a, róg Redutowej. Tablica na murze kościoła św. Wawrzyńca upamiętniająca obronę historycznej Reduty 56, we wrześniu 1939 r. przez żołnierzy 40 Pułku Piechoty „Dzieci Lwowskich”.

3. Ul. Wolska 140 a. Na dwóch płytach nagrobnych obok kościoła uczczono pamięć żołnierzy 40 Pułku Piechoty Dzieci Lwowskich, poległych w obronie Reduty Wolskiej w dniach 9 - 28 września 1939 r. Ponadto obok kościoła znajduje się płyta nagrobna upamiętniająca podchorążego Władysława Kołodziejskiego, który zginął w obronie Warszawy 19. 09. 1939 r

4. Skwer im. płk. Zdzisława Pacak - Kuźmirskiego (między ul. Wolską i Kasprzaka) dowódcy 8 kompanii 40 PP Dzieci Lwowskich, która we wrześniu 1939 r. broniła historycznej Reduty 56 przy ul. Wolskiej.
5. Barykada tramwajowa - Ul. Wolska 157/159. We wrześniu 1939 r. na ul. Wolskiej, na linii fabryki DOBROLIN (róg Wolskiej i Gizów) zbudowano barykadę z dwóch tramwajów ułożonych w poprzek ulicy 9 września dzięki ok. 100 beczkom terpentyny z fabryki Dobrolin żołnierze spalili ponad 80 niemieckich wozów bojowych i czołgów i powstrzymując natarcie wroga.
6. U. Wolska 174/176. Największy cmentarz cywilnych ofiar Powstania Warszawskiego 1944 r. Na cmentarzu tym pochowano również 3526 żołnierzy Wojska Polskiego poległych i zmarłych z ran we wrześniu 1939 r.
7. Ul. Okopowa 49/51 (Cmentarz Żydowski). Na cmentarzu znajduje się m.in. Pomnik z napisem w języku polskim i hebrajskim poświęcony pamięci żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego poległych w obronie Warszawy w 1939 r.
8. Ul. Dworska 17 (obecnie Kasprzaka 17). Szpital Starozakonnych - żydowska placówka medyczna składająca się z 8 osobnych pawilonów. We wrześniu 1939 r. szpital stał się placówką frontową. W momencie kapitulacji Warszawy było w nim ok. 5000 rannych żołnierzy i cywilów.
9. Ul. Żelazna 88/90. Miejski Szpital Położniczy im św. Zofii. We wrześniu 1939 r. szpital wojenny dla rannych z odcinka frontu Gorlice – Wola.
10. Ul. Ogrodowa 12/14 (Mirów,) obecnie Al. Solidarności 127. W części gmachu Sądów Grodzkich, w dniach 22 - 27 września 1939 r. miało swoją siedzibę dowództwo odcinka obrony Warszawa - Zachód,
11. Ul. Płocka 29. Siedziba dowództwa rejonu oporu „Wola”.
12. Ul. Górczewska 122 (Koło). Siedziba dowództwa Zgrupowania, które tworzyło trzy rejonu oporu; „Gorce”, Fort Wolski oraz Przedmieście Wola.
13. Fort Wolski (Ulrychów). Fort znajdował się w rejonie obecnej ulicy Fort Wola pomiędzy północno-zachodnim skrajem Cmentarza Wolskiego a ulicą Olbrachta.

BEMOWO

1. Ul. Sylwestra Kaliskiego 25 a k/Klubu WAT (Boernerowo). Pomnik „Bohaterskim Obrońcom Przedpoła Warszawy na odcinku Babice - Boernerowo - Wrzesień 1939”. Żołnierze polegli w tych walkach pochowani są na cmentarzu w Babicach.
2. Rejon Boernerowo. Nazwy ulic, których patronami są dowódcy Wojska Polskiego we wrześniu 1939 r. ul. Tadeusza Kutrzeby, ul. Franciszka Kleeberga, ul. Wiktora Thommego oraz Ul. Westerplatte.

3. Ul. Waleriana Czumy (Jelonki). Gen brygady Walerian Czuma we wrześniu 1939 r był dowódcą Obrony Warszawy.
4. Fort Babice (ul. Radiowa). O Fort Babice stoczył bój 3 Batalion 26 Pułku Piechoty.
5. Fort Bema (ul. Obrońców Tobruku). W 1939 r. Fort Bema stał się jednym z najważniejszych punktów obrony na północno-zachodnim odcinku Warszawy. Fortu bronili żołnierze 1 Batalionu 144 Pułku Piechoty.
6. Skwer im. mjr Jacka Decowskiego dowódcy 3 batalionu, 26 Pułku Piechoty należącego do 5 Dywizji Piechoty „Dzieci Lwowskich”, obrońcy Reduty Babice. Skwer jest położony między ulicami Archimedesza i Kartezjusza.

ŻOLIBORZ

1. Ul. Powązkowska 43/45 –Powązkowski Cmentarz Wojskowy spoczywa tu 6689 żołnierzy WP, którzy w polegli w 1939 r., w tym: 4 generałów - w Bitwie na Bzurą: Franciszek Wład (18. 09.1939) kwatera A21, Stanisław Grzmot-Skotnicki (19.09.1939) kwatera A29, Mikołaj Bołtuć (22.09.1939) -kwatery A10, w obronie Warszawy Stanisław Rawicz-Dziewulski (18.09.1939) kwatera B10.
- 2.Ul. Wybrzeże Gdyńskie - Cytadela. W 1939 r. w Cytadeli stacjonowały dwa pułki piechoty: 21 PP „Dzieci Warszawy” oraz 30 PP „Strzelców Kaniowskich”. We wrześniu 1939 na wieży artyleryjskiej urządzono stanowisko armaty przeciwlotniczej.
- 3.Ul. Stefana Czarnieckiego 15. Kościół Dzieciątka Jezus, wewnątrz, tablica ku czci obrońców Ojczyzny we wrześniu 1939 r żołnierzy 4 baonu 30 Pułku Piechoty Strzelców Kaniowskich oraz jego dowódcy kpt. Bogdana Roźnowskiego.
- 4.Ul. Stefana Czarnieckiego 51 (Stary Żoliborz). Fort Sokolnickiego znajdujący się w Parku im. Żeromskiego. We wrześniu 1939 w obronie Warszawy Fort wykorzystano jako punkt oporu dla zgrupowania Pododcinek „Północ”.
5. ul. Józefa Hauke-Bosaka 11 (Żoliborz). Tablica pamiątkowa przed domem, w którym przed II Wojną Światową mieszkał gen, Stanisław Sosabowski dowódca I Samodzielnej Brygady Spadochronowej. We wrześniu 1939 r. dowódca 21 PP „Dzieci Warszawy” oraz pododcinka „Grochów” na przedmościu praskim.
6. Plac Inwalidów (Żoliborz). Siedziba dowództwa pododcinka „Północ”, który tworzyło pięć rejonów oporu: Bielany, Wawrzyszew, Osiedle Łączności Babice, Fort Bema i Marymont.
7. Ul. Słowackiego 52, róg Potockiej. Budynek Straży Pożarnej. We wrześniu 1939 r. siedziba rejonu oporu Marymont. Na wieży strażniczej tego budynku znajdował się punkt obserwacyjny. Obecnie mieści się tutaj Szkoła Główna Służby Pożarnej.

BIELANY

1. Skwer im 30 Pułku Strzelców Kaniowskich k. stacji Metra Młocin Ul. Zgrupowania AK „Kampinos”. Na skwerze pomnik „Warszawskie Termopile” z napisem „Przechodniu !

Uszanuj to miejsce i zapamiętaj, że tu w osiedlu Placówka 21.09.1939 w zażartym boju zwanym „Warszawskie Termopile” zginęło ponad 500 żołnierzy 30 PP Strzelców Kaniowskich i ich dowódca mjr Kamiński i por. Karol Lange, wykazując bezprzykładne męstwo bronili Stolicy przed niemieckim najazdem”.

2. Ul. Wólczyńska 6. Cmentarz Wawrzyszewski w kwaterze wojskowej spoczywa 644 żołnierzy poległych w 1939 r. Pomnik ku czci poległych żołnierzy 30 Pułku Piechoty Strzelców Kaniowskich i ich dowódcy mjr. Kamińskiego

3. Ul. Wólczyńska 64, róg ul. Horacego (Wawrzyszew) Stary Kościół św. Marii Magdaleny. W kruchcie dwie tablice upamiętniające poległych w 1939 r. żołnierzy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich i 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich.

4. Ul. Pułkowa 30 (Młociny). Tablica umieszczona na fasadzie domu upamiętnia miejsce gdzie 22.09.1939 r żołnierze Wehrmachtu rozstrzelali sześciu bezbronnych mieszkańców.

5. Ul. Kolektorska 9/11 (Bielany) Budynek Szkoły Powszechnej Nr 133. We wrześniu 1939 r. był siedzibą rejonu oporu „Bielany”. Obecnie mieści się tutaj Technikum Ekonomiczne Nr 7 im. Stanisława Staszica.

WŁOCHY

1. Ul. Żwirki i Wigury 1 (Okęcie). Płyta-płaskorzeźba na ścianie lotniska międzynarodowego Warszawa-Okęcie upamiętniająca dowódcę obrony Warszawy we wrześniu 1939 gen. Brygady Waleriana Czumę.

2. Ul. 17 Stycznia 39 teren PLL. LOT. SA. Miedzy szklanym biurowcem LOT-u a stawem Sadurka znajduje się pomnik z tablicą o treści „ Teren bohaterskich walk żołnierzy i oficerów WP w 1939 roku. W latach okupacji hitlerowskiej miejsce sabotażu i męczeńskiej śmierci 5 pracowników lotnictwa”.

3. Ul. 17 Stycznia 47 (Terminal General Aviation k/ PPL.Porty Lotnicze) Pomnik - głaz upamiętniający m. in. Walki żołnierzy Wojska Polskiego na terenie lotniska w 1939 r.

4. Al. Krakowska 110/114 (Okęcie). Dawna Fabryka Polskich Zakładów „Skoda" (obecnie hale PZL-Okęcie). Miejsce podpisania kapitulacji Warszawy w dniu 28 09. 1939 r przez gen. Tadeusza Kutrzebę.

5. Al. Krakowska 110/114 (Okęcie) Instytut Lotnictwa. Tablica na ścianie budynku upamiętnia rozstrzelanie żołnierzy walczących w obronie Warszawy w 1939 r. i w czasie Powstania Warszawskiego.

6 Ul. Radarowa 1 (Okęcie) Głaz upamiętniający tragiczne losy sportowców Klubu RKS „Okęcie” w latach wojny 1939 - 1945.

INNE DZIELNICE

1. Ul. Leśna - (Ursynów - Pyry). Na terenie Centrum Operacji Powietrznych w Pyrach w latach 1936 - 1939 znajdował się ośrodek łączności polskiego wywiadu Oddziału II Sztabu

Generalnego WP. W tym miejscu polscy matematycy - kryptolodzy: Marian Rajewski, Jan Różycki i Henryk Zygalski dokonali złamania kodu niemieckiej maszyny szyfrującej „Enigma”. Przed wjazdem na teren COP znajduje się tablica pamiątkowa Biura Szyfrów Wywiadu R.P.

2. Ul. Rakuszanki / Orłów Piastowskich (Ursus - Gołębki). Cmentarz parafii Piastów. Na cmentarzu znajduje się pomnik-mogiła z tablicą poświęconą żołnierzom poległym w walce w 1939 r.

3. Ul. Wiertnicza u zbiegu Al. Wilanowskiej (Wilanów). Cmentarz rzymsko-katolicki. W kwaterze wojskowej 1939 r. spoczywa 3 oficerów i podchorążych oraz 110 szeregowych poległych w obronie Stolicy.

TARGÓWEK

1. Stacja Warszawa Wschodnia Towarowa u zbiegu ulic Zabranieckiej i Utraty. W nocy z 17 na 18 września 1939 r żołnierze 26 Pułku Piechoty i kolejarze na stacji Warszawa Wschodnia dokonali wypadu na pociąg z amunicją artyleryjską. Maszynista, były sierżant Szczepan Sroka własnoręcznie doczepił parowóz do pociągu załadowanego amunicją, zabrał wszystkich rannych i przyprowadził pociąg na polskie pozycje.

2. Ul. Ludwika Kondratowicza 20 - Urząd Dzielnicy Targówek. Tablica na budynku ratusza poświęcona pamięci żołnierzy 20 Kresowej Dywizji Piechoty broniących we wrześniu 1939 r. północno-wschodniej części Pragi.

3. Ul. Piotra Wysockiego 11 (przed Domem Kultury „Świt” Głaz pamięci kolejarzy Węzła Warszawa-Praga. Kolejarze odznaczyli się szczególną odwagą w Wojnie Obronnej 1939.

4. Ul. Św. Wincentego 83 - Cmentarz Bródnowski. W dwóch kwaterach wojskowych (114W i 28P) w zbiorowych mogiłach spoczywa 800 żołnierzy poległych w obronie Warszawy w 1939 r.

5. Ul. 20 Dywizji Piechoty WP znajduje się naprzeciwko Urzędu Dzielnicowego Targówek. We wrześniu 1939 r. 20 Dywizja Piechoty wchodziła w skład Armii Modlin i wstąpiła się w bitwie pod Mławą. Od 13. 09. 1939 r. 20 Dywizja Piechoty walczyła w obronie Pragi.

PRAGA-PÓŁNOC

1. Ul. Kijowska (przed Dworcem Wschodnim). Kamień upamiętniający miejsce, w którym 5. 09. 1939 r. zginęły od bomb hitlerowskich pełniące służbę sanitariuszki, warszawskie harcerki i uczennice.

2. Ul. 11 Listopada 17/19. Koszary wojskowe. W 1939 r. stacjonował tu 36 Pułk Piechoty Legii Akademickiej. W kampanii wrześniowej Pułk walczył m. in. pod Brwinowem, Pomiechówkiem.

3. Ul. 11 Listopada. Głaz na skwerze z napisem na płycie „W hołdzie bohaterskim obrońcom Ojczyzny żołnierzom: 36 PP legii Akademickiej, 1 PP Obrony Pragi, 336 Pułku Piechoty AK Obwodu Praga. W 50 rocznicę wybuchu II Wojny Światowej
4. Rondo Stefana Starzyńskiego i ul. Stefana Starzyńskiego. We wrześniu 1939 r. Prezydent Stefan Starzyński był komisarzem Obrony Cywilnej Warszawy.
5. Ul. Targowa 74, róg Wileńskiej. Budynek Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych. We wrześniu 1939 r. w gmachu tym znajdował się sztab dowodzenia odcinka obrony „Warszawa-Wschód”. Gmach DOPKP był także siedzibą dowództwa pododcinka Północnego.
6. Ul. Karola Marcinkowskiego 2. W budynku V Oddziału Warszawskiej Straży Ogniowej we wrześniu 1939 r. mieściły się: Komenda Dzielnicowa Obrony Przeciwlotniczej(OPL), Komenda Dzielnicowa Straży Ogniowej – Praga. Obecnie znajduje się tu Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej m. st. Warszawy.
7. Ul. Św. Cyryla i Metodego 4. Budynek Seminarium Prawosławnego. We wrześniu 1939 mieścił się tutaj Główny punkt Opatrunkowy Kompanii Sanitarnej 5 Dywizji Piechoty.
8. Ul. Środkowa 3 (Stara Praga). Siedziba dowództwa rejonu oporu „Targówek”.
9. Ul. Brukowa 28 (obecnie ul. Kłopotowskiego). W gmachu urzędu Poczтового nr 4 była siedziba dowództwa rejonu oporu „Utrata”.
10. Ul. Kępa róg Jagiellońskiej (Stara Praga). Siedziba dowództwa rejonu oporu „Grochów”.
11. Ul. Targowa 15 (Stara Praga) Budynek Starostwa Grodzkiego Prasko-Warszawskiego w 1939 r. był siedzibą dowództwa rejonu oporu „Saska Kępa”.
12. Ul. Targowa 70. W budynkach gospodarczych Szpitala Przemienienia Pańskiego we wrześniu 1939 r. mieścił się Urząd Komisarza Cywilnego Obrony Pragi.

PRAGA POŁUDNIE

1. Ul. Podskarbińska 2 (Grochów). Na budynku tablica pamięci gen. Stanisława Sosabowskiego, m. in. dowódcy 21 PP im Dzieci Warszawy oraz dowódcy odcinka „Grochów” w obronie Warszawy w 1939 r.
2. Ul. Międzyborska 64/70 (Grochów) Szkoła Podstawowa Nr 120 im. Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”.
3. Barykada - Ul. Jerzego Waszyngtona 104, róg Międzyborskiej (Grochów) Tablica na ścianie budynku poświęcona bohaterskim żołnierzom II Batalionu 21 PP „Dzieci Warszawy”, którzy w tym rejonie zwanym „Redutą Skrzyżowanie” we wrześniu 1939 odpierali natarcie Niemców uniemożliwiając zajęcie Pragi i mostów na Wiśle.

4. Al. Jerzego Waszyngtona róg Grenadierów (Grochów). Obelisk (tablica) poświęcona żołnierzom 21 Warszawskiego Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy” bohaterskim obrońcom Stolicy we wrześniu 1939 r. i w Powstaniu Warszawskim.
5. Ul. Bajońska 3 (Saska Kępa) Tablica na ścianie frontowej willi informująca, że mieszkał tu gen. Dywizji Tadeusz Kutrzeba dowódca zwrotu zaczepnego nad Bzurą Armii, Poznań i Pomorze w wojnie obronnej 1939 r.
6. Ul. Saska 68 (Saska Kępa). Tablica na budynku informująca, że w tym domu mieszkał inż. Ppor. Konrad Guderski, organizator i dowódca Poczty Polskiej w Gdańsku. Poległ 1.09.1939 r.
7. Ul. Paryska 27 (Saska Kępa). Na bocznej ścianie Prawosławnego Seminarium Duchownego znajduje się tablica poświęcona gen. Stanisławowi Bułakowi Bałachowiczowi, twórcy o dowódcy samodzielnej grupy specjalnej w obronie Warszawy we wrześniu 1939.
8. Ul. Francuska 1, róg Zwycięzców barykada (Saska Kępa) Na ścianie budynku tablica pamiątkowa „Tu wytrwaliśmy do końca „, 28.09.1939.
9. Ul. Francuska 4 (Saska Kępa) Tablica pamiątkowa „Obrona Saskiej Kępy we wrześniu 1939 r.” zachowany fragment zaplecza barykady, osłaniający stanowiska granatników, skład amunicji i jedną z kwater obrońców odcinka „Saska Kępa”.
10. Ul. Alfreda Nobla 16 (Saska Kępa). Kościół Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Na ścianie wewnątrz kościoła umieszczone są trzy tablice pamiątkowe związane z Wojną Obronną 1939 r. poświęcone pamięci: gen dywizji Tadeusza Kutrzeby, żołnierzy 336 Pułku Piechoty, mjr Andrzeja Górnickiego.
11. Ul. Bajońska 6 (Saska Kępa) Płyta pamiątkowa na budynku z napisem „Okoliczne ulice i tereny uświęcone krwią poległych żołnierzy 336 PP Obrony Pragi walczącego we wrześniu 1939 r. w obronie Stolicy przed nawałą niemiecką wywodzącej się z 36 PP Legii Akademickiej. Cześć ich pamięci”.
12. Ul. Stanów Zjednoczonych 27 (Saska Kępa) Szkoła Podstawowa nr 143 im. Stefana Starzyńskiego. Przed wejściem do Szkoły stoi pomnik Stefana Starzyńskiego przeniesiony tu z Ogrodu Saskiego.
13. Al. Zieleniecka 8 (Park Skaryszewski lub Park im Ignacego Paderewskiego) Nad Jeziorkiem Kamionkowskim w domu dyrektora parku we wrześniu 1939 była siedziba dowództwa obrony Pododcinka „Południowo-wschodniego”.
14. Ul. Grochowska 274 (Urząd Dzielnicy Praga Południe) Tablica na budynku Ratusza poświęcona pamięci Bronisława Chajęckiego, zastępcy Prezydenta Warszawy i Komisarza Cywilnego na Pradze we wrześniu 1939 r.
15. Ul. Grochowska 365 (Kamionek) Kościół Matki Bożej Zwycięskiej. Pomnik na starym cmentarzyku przykościelnym ku czci żołnierzy poległych w 1939 r., wśród pomników historycznych z lat wcześniejszych.

WAWER

1. Ul. Kościuszkowców (Marysin Wawerski) Cmentarz wojenny z okresu 1939 - 1945, na którym pochowani są żołnierze WP polegli w obronie Warszawy 1939, oraz osoby cywilne rozstrzelane przez hitlerowców w Wawrze 27. 12. 1939 r.
2. Ul. Kościuszkowców 85 (Marysin Wawerski) Kościół św. Feliksa. 22 09. 1939 r. z 75 metrowej wieży kościelnej (z tarasem widokowym) Adolf Hitler obserwował oblężenie Warszawy.
3. Ul. Walcownicza k. stacji PKP (Falenica) Pomnik upamiętniający toczoną w Falenicy bitwę 19. 09. 1939 r. przez 13 Dywizję Piechoty Strzelców Kresowych i 3 Lubelski Dywizjon Artylerii Konnej.
4. Ul. Poezji 5 (Falenica) Szkoła Podstawowa Nr 76 im. Dywizji Piechoty Strzelców Kresowych.
5. Ul. Złotej Jesieni (Aleksandrów k/ Falenicy) Cmentarz Wojenny, z mogiłami 633 żołnierzy z września 1939 m. in. poległych żołnierzy WP z 13 Dywizji Piechoty i 3 Dywizjonu Artylerii Konnej.
6. Ul. Cylichowska (Zerzeń) Cmentarz rzymsko-katolicki. Zbiorowa mogiła 107 żołnierzy Wojska Polskiego z 13 DP Strzelców Kresowych i innych oddziałów poległych w dniach 19-20 września 1939 r.
7. Ul. Narcyzowa 18 /Bartoszycka (Falenica) Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Na ścianie znajdują się dwie tablice pamiątkowe poświęcone żołnierzom 13 Dywizji Piechoty Strzelców Kresowych oraz żołnierzom 3 Lubelskiego Dywizjonu Artylerii Konnej.

SZUFLADA KOLEKCJONERA

Rocznice września 1939 w odznakach PTTK

Z myślą o licznych w naszym Towarzystwie kolekcjonerach odznak i plaketek turystycznych przypominamy o podejmowanych na przestrzeni lat przez jednostki PTTK działaniach organizacyjnych, których efektem były rajdy, zloty i wycieczki przypominające kolejne rocznice walk polskich żołnierzy we wrześniu 1939 roku.

Imprezy rocznicowe organizowano na terenie całej Polski, towarzyszyły im metalowe znaczki lub plakietki. Rosły zbiory, powstawały kolekcje. W osiemdziesiątą rocznicę kampanii wrześniowej 1939 r. chcemy przypomnieć niektóre z tych pamiątek.

Duży rozmach organizacyjny cechował ogólnopolską akcję „PTTK W 50 ROCZNICĘ POLSKIEGO WRZEŚNIA” zainicjowaną przez Komisja Turystyki Pieszej ZG PTTK. Wydano wówczas odznakę, była ona klamrą spinającą rocznicowe działania w PTTK.



Zastosowano tu odważną jak na owe czasy symbolikę. Na zarys granic Polski sprzed września 1939 roku nałożono sylwetkę żołnierskiego orła w koronie. Ten sam motyw stał się awersem okolicznościowego medalu.



Rewers dedykowano mjr Henrykowi Dobrzyńskiemu – Hubalowi. Medal wykonano w Mennicy Warszawskiej w 1969 r. nakładzie 1000 egzemplarzy. W tym samym roku został on wznowiony, wydano kolejne 1000 egzemplarzy.

Z inicjatywy Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK w ramach ogólnopolskiej akcji „PTTK w PIĘCDZIESIĄTĄ ROCZNICĘ WRZEŚNIA 1939-1989” w 1989 roku wydano serię odznak „SZLAKAMI POLSKIEJ JAZDY” poświęconą 12 Brygadam Kawalerii walczącym we wrześniu 1939 roku. Na odznakach przedstawiono barwne proporce Pułków Kawalerii i Dywizjonów Artylerii Konnej wchodzących w skład poszczególnych Brygad.



Nowogródzka Brygada Kawalerii: 25 Pułk Ułanów Wielkopolskich z Prużan, 26 Pułk Ułanów Wielkopolskich im. Hetmana Jana Karola Chodkiewicza z Baranowicz, 27 Pułk Ułanów im. Króla Stefana Batorego z Nieświeża 4 Pułk Strzelców Konnych Ziemi Łęczyckiej z Płocka. Proporczyk 9 Dywizjonu Artylerii Konnej z Baranowicz ze względów technicznych (matryca) nie został umieszczony na odznace.

Podolska Brygada Kawalerii: 6 Pułk Ułanów Kaniowskich ze Stanisławowa, 9 Pułk Małopolskich z Trembowli, 14 Pułk Ułanów Jazłowieckich ze Lwowa, 6 Dywizjon Artylerii Konnej im. gen. Romana Sołtysa ze Stanisławowa.

10 Brygada Kawalerii Zmotoryzowanej: 24 Pułk Ułanów z Kraśnika, 10 Pułk Strzelców Konnych z Łańcuta, 16 Dywizjon Artylerii Motorowej ze Stryja. Ze względów technicznych (matryca) jako czwarty został umieszczony na odznace proporczyk w barwach ogólnokawaleryjskich.



Pomorska Brygada Kawalerii: 2 Pułk Szwoleżerów Rokitniańskich ze Starogardu, 16 Pułk Ułanów Wielkopolskich im. gen. Gustawa Orlicz-Dreszera z Bydgoszczy, 18 Pułk Ułanów Pomorskich z Grudziądza, 8 Pułk Strzelców Konnych z Chełmna. Ze względów technicznych (matryca) proporczyk 11 Dywizjonu Artylerii Konnej z Bydgoszczy nie został umieszczony na odznace.

Podlaska Brygada Kawalerii: 5 Pułk Ułanów Zasławskich z Ostrołęki. 10 Pułk Ułanów Litewskich z Białegostoku, 9 Pułk Strzelców Konnych im. Generała Kazimierza Pułaskiego z Grajewa, 14 Dywizjon Artylerii Konnej z Białegostoku.

Krakowska Brygada Kawalerii: 3 Pułk Ułanów Śląskich z Tarnowskich Gór, 8 Pułk Ułanów ks. Józefa

Poniatowskiego z Krakowa, 5 Pułk Strzelców Konnych z Krakowa, 5 Dywizjon Artylerii Konnej z Krakowa.



Kresowa Brygada Kawalerii: 20 Pułk Ułanów im. Króla Jana III Sobieskiego z Rzeszowa, 22 Pułk Ułanów Podkarpackich z Rzeszowa, 6 Pułk Strzelców Konnych im. Hetmana Wielkiego Koronnego Stanisława Żółkiewskiego z Żółkwi 1 Pułk Kawalerii Korpusu Ochrony Pogranicza "Rokitno", 13 Dywizjon Artylerii Konnej z Brodów.

Wołyńska Brygada Kawalerii: 12 Pułk Ułanów Podolskich z Białokrynicy koło Krzemieńca 19 Pułk Ułanów Wołyńskim im.gen. Edmunda Różyckiego z Ostroga nad Horyniem, 21 Pułk Ułanów Nadwiślańskich z Równego, 2 Pułk Strzelców Konnych z Hrubieszowa 2 Dywizjon Artylerii Konnej z Dubna. Ze względów technicznych (matryca) proporzcyk 4 DAK nie został umieszczony na odznace.

Wileńska Brygada Kawalerii: 4 Pułk Ułanów Zaniemeńskich z Wołkowyska, 13 Pułk Ułanów Wileńskich z Wilna, 23 Pułk Ułanów Grodzieńskich z Postaw, 21 Pułk Ułanów Nadwiślańskich z Równego, 3 Lubelski Dywizjon Artylerii Konnej im. płk. Włodzimierza Potockiego z Podbrodzia. Ze względów technicznych (matryca) proporzcyk 4 DAK nie został umieszczony na odznace.



Suwalska Brygada Kawalerii: 3 Pułk Szwolężerów Mazowieckich im. płk. Jana Koziatulskiego z Suwałk, 1 Pułk Ułanów Krechowieckich im. płk. Bolesława Mościckiego z Augustowa, 2 Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego z Suwałk, 3 Pułk Strzelców Konnych im. hetmana polnego koronnego Stefana Czarnieckiego z Suwałk, 4 Dywizjon Artylerii Konnej Odsieczy Lwowa z Suwałk. Ze względów technicznych (matryca) proporzcyk 4 DAK nie został umieszczony na odznace.

Mazowiecka Brygada Kawalerii: 1 Pułk Szwolężerów Józefa Piłsudskiego z Warszawy, 7 Pułk Ułanów Lubelskich im. gen. Kazimierza Sosnkowskiego z Mińska Mazowieckiego, 11 Pułk Ułanów Legionowych im. marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza z Ciechanowa, 1 Dywizjon Artylerii Konnej im. gen. Józefa Bema.

Wielkopolska Brygada Kawalerii: 15 Pułk Ułanów Poznańskich z Poznania, 17 Pułk Ułanów

Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego z Leszna, 7 Pułk Strzelców Konnych z Poznania, 7 Dywizjon Artylerii Konnej z Poznania.

Odznakę wydał Oddział Stołeczny PTTK a dystrybucję prowadził Oddział PTTK w Warce.

W ramach akcji „PTTK W 50 ROCZNICĘ POLSKIEGO WRZEŚNIA”. Organizowano imprezy turystyczne poświęcone pułkom Wojska Polskiego i towarzyszyły im odznaki rajdowe i znaczki metalowe.



1.



2.



3.

1. „Na odsiecz Warszawie – szlakiem 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich”. Wydał Oddział Stołeczny PTTK, Klub Przodowników Turystyki Pieszej im. A. Michalskiej w 1989 r. 2. „Łastoczka 1939-1980” Raid Szlakiem 19 Pułku Ułanów Wołyńskich. Wydał Oddział PTTK Warszawa Ochota. Klub „Parasole” 1989 r. 3. Odznaka „Szlakiem 19 Pułku Ułanów Wołyńskich. Wydał Klub PTP im. A. Michalskiej.



4. Przykładem podjęcia świeżego krajoznawczo tematu był Indywidualny Raid „SZLAKIEM POCIĄGÓW PANCERNYCH 1939”. Inicjatywa Klubu Przodowników Turystyki Pieszej im. Anieli Michalskiej z Oddziału Stołecznego PTTK. Odznaka wydana w 1989 r. była wielokrotnie wznawiana.



5.



6.



5. W 1989 roku Oddział PTTK w Łęczycy wydał trzy stopniową odznakę krajoznawczą „SZLAKIEM WALK NAD BZURĄ”. 6. Zorganizował również Ogólnopolski raid „Szlakiem walk nad Bzurą”.



7. Nawiązaniem do walk piechoty we wrześniu 1939 roku było zorganizowanie przez Oddział PTTK w Łodzi rajdu pieszego szlakiem 28 PUŁKU STRZELCÓW KANOWSKICH "DZIECI ŁODZI"



8,9,10,11 Seria znaczków rajdowych „Kock 1939” Szlakiem walk gen. Franciszka Kleeberga wdane przez Oddział PTTK w Radzynie Podlaskim.



12.

Odnaka wydana z okazji 75 rocznicy utworzenia 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich 1918 - 1993. Wybita w trzech kolorach metalu. Emitowana przez Oddział Stołeczny PTTK i Muzeum Bitwy nad Bzurą.



13, 14. „SZLAKIEM 28 PUŁKU STRZELCÓW KANIOWSKICH”. Stała odznaka krajoznawcza wydana przez Oddział Łódzki PTTK



15. Trzy zróżnicowane kolorem metalu odznaki upamiętniły 161 i 162 Eskadry Myśliwskie 6-tego Lwowskiego Pułku Myśliwskiego walczące we wrześniu 1939 roku nad Łodzią. Wydał Oddział Łódzki PTTK.



16. Odznaka „SZLAKIEM WRZEŚNIOWYCH VIRTUTI MILITARI” przypominała Oddziały Wojska Polskiego odznaczone za walki we wrześniu 1939 roku Orderem VIRTUTI MILITARI. Do współdziałania przy realizacji tego przedsięwzięcia KTP ZG PTTK zaprosiła Komisję ZG ds. współpracy z Wojskiem Polskim.



17. Zainteresowanie tematyką kawaleryjską nie słabło. Wychodząc na przeciw oczekiwaniom turystów z inicjatywy KTP ZG PTTK ustanowiono Odznakę Turystyczno-Krajoznawczą „SZLAKAMI KAWALERII POLSKIEJ XX WIEKU”. Dystrybucją Odznaki zajmował się Oddział PTTK w Szamotułach.



18.

W 2009 r. w odbył się Ogólnopolski Indywidualny Rajd „PAMIĘTAMY TAMTEN WRZESIEŃ” Organizatorem rajdu przebiegającego pod patronatem KTP ZG PTTK był Oddział Stołeczny PTTK. Uczestnicy rajdu otrzymali metalowe znaczki.



19. Ciekawą propozycją na 70. rocznicę wrześniowych walk w 1939 roku była oryginalna w formie Odznaka „SZLAKIEM ŻOŁNIERSKICH NIEŚMIERTELNIKÓW” 1939.

Odznaka została ustanowiona w 2009 r. wspólnie przez Komisję Turystyki Pieszej ZG PTTK i Oddział PTTK Ziemi Jaworskiej w Jaworze który był jej wydawcą i dystrybutorem